

Пересада І. В.,
кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри германських та східних мов
Міжнародного гуманітарного університету

Черняєва І. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Військової академії

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ НІМЕЦЬКОГО ПРЕТЕРІТАЛЬНОГО КОН'ЮНКТИВУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Анотація. Труднощі, які виникають під час перекладу тексту з однієї мови на іншу, пов'язані, серед іншого, невідповідністю лексичних і граматичних структур різних мов. Перекладач перебуває у процесі постійного пошуку найбільш доцільних еквівалентів перекладу. Синонімічна низка різних мов різняться своїми відтінками значень. Підібрати стовідсоткові відповідники іноді стає майже неможливим. Саме тому найголовнішим завданням кожного перекладача є пошук найбільш вдалого синоніма в іншій мові, який покриває більшість значень висловлювання мови-оригіналу. Особливості перекладу лексичних значень ускладнюються також передачею відповідної граматичної категорії.

Синонімічні форми можна розподілити на лексичні та граматичні. Може статися так, що в тій чи іншій мові немає взагалі відповідника. В такому разі перекладачі змушені описово передавати поняття чи навіть винаходити нові слова. Таким неологізмом, до речі, є словосполучення у назві статті, а саме – претерітальний кон'юнктив, оскільки в українській мові умовний спосіб тільки один, а в німецькій мові він розподіляється на претерітальний, або другий кон'юнктив, та презентальний, або перший кон'юнктив.

У статті розглядаються можливості перекладу претерітального німецького кон'юнктиву на українську мову. Для цього було розглянуто найбільш типові випадки вживання другого кон'юнктиву у німецькій мові. Претерітальний кон'юнктив зустрічається як у простих реченнях, так і в складнопідрядних реченнях. Якщо у реченні прийменники часу відсутні, то часове значення можна визначити тільки з контексту. У деяких випадках це може призвести до певних труднощів під час перекладу, тому що контекст не завжди буває однозначним, що призводить до того, що перекладач змушений трактувати текст на свій розсуд. Відсутність певних граматичних відповідників в іншій мові може бути компенсована завдяки лексичним засобам.

Ключові слова: претерітальний кон'юнктив, лексико-граматичні структури, переклад.

Постановка проблеми. Сьогодні, у період стрімкого розвитку міжкультурної комунікації, спостерігаються велика потреба та вимога у правильній передачі інформації з інших мов. Відповідно, постає проблема визначення прийомів і методів перекладу українською мовою лексико-граматичних явищ, що притаманні німецькій мові. З огляду на майже повну відсутність таких досліджень в Україні було обрано саме цю тему статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поштовхом до вибору теми нашого дослідження стали можливі перекладацькі помилки та значні лексико-граматичні невідповідності німецької та української мов. Під час перекладу німецьких текстів українською мовою виникають труднощі, пов'язані із значними розбіжностями в будові обох мов (О.Д. Огуй) [1, с. 20]. Вивчення цієї проблеми виявило, що вирішальним під час перекладу є врахування жанрових особливостей (Г.М. Стрелковський, Л.К. Латишев) та знаходження відповідників у цільовій мові (Б.Г. Герман, О.С. Троянська). Багато вчених приділяє увагу вивченню лексичних і граматичних особливостей окремо української та німецької мов (G. Schade, G. Wagner, G. Koschmieder, G. Brettschneider). Але немає жодних досліджень у русі співставлення та нормування способів перекладу німецького претерітального кон'юнктиву українською мовою.

Метою статті є дослідження можливостей перекладу претерітального німецького кон'юнктиву на українську мову. Для цього було розглянуто найбільш типові випадки вживання другого кон'юнктиву у німецькій мові на наочних запропонованих авторських прикладах.

Виклад основного матеріалу. Під час розгляду можливостей перекладу претерітального німецького кон'юнктиву на українську мову ми окреслили найбільш типові випадки вживання другого кон'юнктиву у німецькій мові. Для наочності проілюструємо різні значення за допомогою дієслова «aufräumen», що означає «прибирати». Претерітальний кон'юнктив зустрічається як у простих реченнях, так і в складнопідрядних реченнях. Спочатку розглянемо випадки вживання кон'юнктиву у простих реченнях.

1. Потенціальні висловлювання, зміст яких може бути втілений у реальність: *Anna würde das Zimmer aufräumen. Ганна прибрала би у кімнаті.*

2. Нереальні висловлювання, які вже ніколи не зможуть бути реалізовані: *Anna hätte das Zimmer aufgeräumt. Ганна прибрала би у кімнаті.*

Як бачимо, перше та друге речення перекладаються однаково, незважаючи на той факт, що речення в мові-оригіналу мають різні граматичні значення. У першому пункті передається теперішній або майбутній час, які в німецькій мові не диференціюються. У другому прикладі речення стоїть у минулому часі.

Хочемо зазначити, що відсутність певних граматичних відповідників в іншій мові може бути компенсована завдяки лексичним засобам. У нашому випадку ми можемо додати до речення прийменники часу, які дадуть змогу точно визначити час. Порівняймо такі речення:

Anna würde ihr Zimmer morgen aufräumen. Ганна прибрала б кімнату завтра.

Anna würde ihr Zimmer jetzt aufräumen. Ганна прибрала б свою кімнату зараз.

Якщо такі прийменники часу відсутні, то часове значення можна визначити тільки з контексту. В деяких випадках це може призвести до певних труднощів під час перекладу, тому що контекст не завжди буває однозначним, що призводить до того, що перекладач змушений трактувати текст на свій розсуд.

Проаналізуємо такий приклад. *Anna kam herein, inspizierte das Zimmer und sagte zu Peter: "Ich würde dieses Zimmer gründlich aufräumen"*.

У наведеному прикладі час дії не конкретизовано. Однозначно можна тільки сказати, що Ганна висловлює побажання прибрати кімнату. Час події виступає на другому плані. Для передачі побажання є різні способи в українській мові. Наприклад, ми можемо це речення перекладати не умовним способом, а за допомогою дієслів «хоче, планує, бажає». Внаслідок цього виникають різні можливості перекладу вищенаведеного речення.

Варіант 1. *Ганна зайшла до кімнати, оглянула її та сказала Петру: «Я хотіла б її ретельно прибрати».* У першому варіанті ми використовуємо під час перекладу умовний спосіб.

Варіант 2. *Ганна зайшла до кімнати, оглянула її та сказала Петру: «В мене є бажання ретельно прибрати у кімнаті».*

Вважаємо, що обидва варіанти перекладу коректні і мають право на існування, оскільки одна з функцій умовного способу – це передача побажання. Отже, у першому випадку ми передаємо побажання за допомогою граматичного засобу (умовного способу), а в другому – за допомогою лексичного засобу.

Зазначимо також, що українське речення «Я б прибратим кімнату» може відносити мовця як у минулий, так і теперішній та майбутній час. Без допоміжних лексичних засобів або однозначного контексту визначити час неможливо.

3. Претеритальний кон'юнктив висловлює також увічливе прохання.

Приклад 1. *Könntest du das Zimmer aufräumen.*

Приклад 2. *Würdest du das Zimmer aufräumen.*

Приклад 3. *Wärest du so lieb, das Zimmer aufzuräumen.*

Загалом, ці речення можна вважати синонімічними. У першому прикладі використовується модальне дієслово «können», у другому – кондіціоналіс другий, у третьому – описовий вираз «lieb sein».

На відміну від наказового способу або висловлювань з інфінітивами, речення з кон'юнктивом звучать більш увічливо [2, с. 234]. Зазначимо, що український умовний спосіб, так само, як і його німецький еквівалент, робить висловлювання більш увічливим. Тому цей тип речень може бути перекладений за допомогою українського умовного способу. Але в українській мові є також інші способи, як зробити висловлювання менш різким. Насамперед, тут слід вказати на різноманітні лексичні засоби. Наприклад, додати вираз «будь ласка».

4. Претеритальний кон'юнктив висловлює увічливу пораду. Проаналізуємо такі приклади:

Приклад 1. *Du solltest das Zimmer aufräumen.*

Приклад 2. *An deiner Stelle würde ich das Zimmer aufräumen.*

У першому з наведених прикладів використовується модальне дієслово «sollen», у другому – кондіціоналіс перший

зі словосполученням «an deiner Stelle – на твоєму місці».

Пропонуємо такі способи перекладу речень, які висловлюють увічливу пораду:

– за допомогою умовного способу: *Tu b pribrav kimmnatu;*

– за допомогою умовного способу та виразу «на твоєму місці»: *Na tvoemu misci ja b pribrav kimmnatu;*

– за допомогою модальних слів спонування: *Tobi slid pribрати kimmnatu;*

– за допомогою дієслів, які висловлюють пораду: *Ja radzhu tobi pribрати kimmnatu.*

5. Другий кон'юнктив уживається в реченнях із «fast» і «beinahe».

Розглянемо переклад такого речення: *Beinahe hätte sie das Zimmer aufgeräumt.*

По-перше, слід зазначити, що в наведеному прикладі вживається плюсквамперфект, який передає минулий час. Дійсно, подія, яка описується в цьому реченні, була колись потенційно можливою, але внаслідок того, що ця потенційність існувала у минулому, вона вже ніколи не зможе бути реалізована. На українську мову наступне речення слід перекладати за допомогою модальної частки «ледь»: *Вона ледь не прибратим кімнати.*

6. Модальні дієслова можуть вживатися в суб'єктивному значенні з інфінітивом першим для теперішнього часу та інфінітивом другим для минулого часу. Крім дієслів у дійсному способі, тут може бути використаний претеритальний кон'юнктив для модальних дієслів «können», «müssen», «dürfen». Вибір того чи іншого дієслова залежить від ступеня впевненості мовця. В українській мові немає граматичних аналогів, тому передати значення впевненості українською мовою можна тільки завдяки різним лексичним засобам. Варіанти перекладу модальних дієслів у суб'єктивному значенні представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Модальні дієслова, що виражають впевненість та їхній український переклад

Модальні дієслова	Ступінь впевненості	Переклад українською мовою
muss / kann nur	абсолютна	бути абсолютно впевненим, точно знати
müsste eigentlich	дуже висока	найімовірніше, найвірогідніше
dürfte	досить висока	напевно, думати, вважати
könnte	можливість існує	можливо, припускати, могли

Проілюструємо можливості перекладу речень із модальними дієсловами в суб'єктивному значенні такими прикладами:

Приклад 1. *Sie muss das Zimmer aufgeräumt haben.*

Варіант перекладу 1. *Я абсолютно впевнений, що вона прибратим кімнату.*

Варіант перекладу 2. *Я точно знаю, що вона прибратим кімнату.*

Варіант перекладу 3. *Я кажу тобі, вона прибратим кімнату.*

Приклад 2. *Sie müsste das Zimmer aufgeräumt haben.*

Варіант перекладу 1. *Вона, найімовірніше, прибратим кімнату.*

Варіант перекладу 2. *Найвірогідніше вона прибратим кімнату.*

Приклад 3. *Sie dürfte das Zimmer aufgeräumt haben.*

Варіант перекладу 1. *Вона, напевно, прибратим в кімнаті.*

Варіант перекладу 2. *Я думаю, що вона прибратим в кімнаті.*

Приклад 4. *Sie könnte das Zimmer aufgeräumt haben.*

Варіант перекладу 1. *Можливо, вона прибрала в кімнаті.*

Варіант перекладу 2. *Я притускаю, що вона прибрала в кімнаті.*

Варіант перекладу 3. *Вона могла прибрати в кімнаті.*

Як бачимо з вищенаведених варіантів перекладу, модальні слова в суб'єктивному значенні ніколи не передаються в українській мові за допомогою умовного способу. Переклад відбувається виключно за допомогою лексичних засобів і в деяких випадках – завдяки додатковим складнопідрядним реченням.

7. Другий кон'юнктив може висловлювати закінченість дії. Кількість таких речень обмежена. Проілюструємо це значення на таких прикладах:

Приклад 1. *Wir hätten das geschafft.*

Приклад 2. *Wir hätten das erledigt.*

Приклад 3. *Das wär's!*

Вважаємо, що в українській мові немає граматичних можливостей, які б підкреслювали закінчення дії та акцентували увагу реципієнта на цій події. Отже, українською мовою такі речення перекладаються нейтрально, без ефекту підсилювання. Пропонуємо вищенаведені приклади перекласти так:

Переклад прикладу 1. *Ми це зробили.*

Переклад прикладу 2. *Ми впоралися з роботою.*

Переклад прикладу 3. *Це – все.*

Як бачимо, на українську мову подібні речення за допомогою умовного способу не перекладаються.

Можливості перекладу претерітального кон'юнктиву у простих реченнях за допомогою умовного способу представимо в таблиці 2.

Таблиця 2

Переклад претерітального кон'юнктиву за допомогою умовного способу в українській мові

значення претерітального кон'юнктиву	можливість перекладу за допомогою умовного способу	переклад за допомогою лексичних засобів	переклад за допомогою додаткових складнопідрядних речень або інфінітива
потенціальність	+	–	–
нереальність	+	–	–
ввічливе прохання	+	+	+
ввічлива порада	+	+	+
речення з «fast» або «beinahe»	–	+	–
модальні дієслова в суб'єктивному значенні	–	+	+
закінченість дії	–	–	–

Розглянемо випадки вживання кон'юнктиву у складнопідрядних реченнях.

1. Кон'юнктив другий вживається у складнопідрядних реченнях побажання. Розглянемо такі приклади.

Приклад 1. *Wenn sie das Zimmer aufgeräumt hätte!*

Приклад 2. *Hätte sie das Zimmer aufgeräumt!*

Як бачимо, складнопідрядні речення вживаються як із сполучником, так і без нього. Вже з назви складнопідрядного речення зрозуміло, що кон'юнктив тут слугує засобом передачі побажання. Вважаємо, що умовний спосіб в українській мові виконує аналогічну функцію, тому вищенаведені приклади можуть бути перекладені за допомогою українського умовно-

го способу. Побажання в українській мові може передаватися також завдяки модальним дієсловом і додатковим складнопідрядним реченням. Пропонуємо такі варіанти перекладу вищенаведених речень:

Варіант перекладу 1. *Якби вона прибрала в кімнаті!*

Варіант перекладу 2. *Я хотів би, щоб вона прибрала в кімнаті.*

2. Претерітальний кон'юнктив використовується у складнопідрядних реченнях порівняння зі сполучниками «als ob, als wenn, als». Проаналізуємо особливості вживання кон'юнктиву в таких реченнях:

Приклад 1. *Er tut so, als würde er das Zimmer aufräumen.*

Приклад 2. *Er tut so, als ob er das Zimmer aufräumen würde.*

Приклад 3. *Er tut so, als wenn er das Zimmer aufräumen würde.*

Зазначимо, що в першому прикладі використовується інверсія, на відміну від другого та третього прикладів, де порядок слів є типовим для складнопідрядного речення, а саме дієслово ставиться на останню позицію. У головному реченні використовується дійсний спосіб. У другорядному – умовний спосіб. Дійсно, перше речення реальне, а друге – не реальне, але потенційно можливе. Оскільки український умовний спосіб теж передає потенційність, цілком логічно, що ці типи складнопідрядних речень можна перекладати за допомогою українського умовного способу. Пропонуємо такий варіант перекладу: *«Він робить вигляд, ніби він прибирає у кімнаті».*

3. Поширеним типом складнопідрядних речень, в яких уживається кон'юнктив другий, є складнопідрядні речення вимоги.

Розглянемо особливості перекладу таких складнопідрядних речень:

Приклад 1. *Wenn sie Zeit hätte, würde sie das Zimmer aufräumen.*

Приклад 2. *Hätte sie Zeit, würde sie das Zimmer aufräumen.*

Приклад 3. *Sollte sie Zeit haben, würde sie das Zimmer aufräumen.*

Як бачимо з наведених прикладів, складнопідрядні речення вимоги вживаються як зі сполучником, так і без нього. Вживання кон'юнктиву в цих реченнях можна пояснити тим, що в них висловлюється потенційність реалізації дії, з одного боку, та бажання виконати дію, з іншого боку. Отже, цілком логічним є те, що ми можемо передати зміст вищенаведеного речення за допомогою українського умовного способу. Пропонуємо такий варіант перекладу: *Якщо б вона мала час, вона б прибрала у кімнаті.*

4. Претерітальний кон'юнктив у складнопідрядних реченнях наслідку. Розглянемо особливості перекладу цих типів складнопідрядних речень.

Приклад 1. *Er hat so viel Kraft, dass er das ganze Zimmer aufräumen könnte.*

Приклад 2. *Es war zu spät, als dass er das Zimmer aufräumen könnte.*

Приклад 3. *Er ging spazieren, ohne dass er das Zimmer aufgeräumt hätte.*

Як ми бачимо з наведених прикладів, перша частина складнопідрядного речення вживається в дійсному способі, друга – в умовному. Це пояснюється тим, що перша частина абсолютно реальна, а подія у другій частині речення поки що не була здійснена. Отже, він дійсно мав багато сил, було дійсно занадто пізно, він дійсно пішов гуляти. Але у всіх наведених прикладах він не прибрав у кімнаті. Зазначимо також, що у перших двох прикладах уживається модальне дієслово «können», мета якого – підкреслити можливість реалізації події, що відбувається. У третьому випадку модальне дієслово не вживається, оскільки модальне значення можливості в цьому реченні відсутнє.

**Переклад претерітального кон'юнктиву
у складнопідрядних реченнях за допомогою
умовного способу в українській мові**

значення претерітального кон'юнктиву	можливість перекладу за допомогою умовного способу	переклад за допомогою лексичних засобів	переклад за допомогою додаткових складнопідрядних речень, інфінітива або дієприкметникового звороту
Складнопідрядні речення побажання	+	+	+
Складнопідрядні речення порівняння	-?	+?	-
Складнопідрядні речення вимоги	+	-	-
Складнопідрядні речення наслідку зі сполучником «so ..., dass ...»	+	-	-
Складнопідрядні речення наслідку зі сполучником «als dass»	-	-	+
Складнопідрядні речення наслідку зі сполучником «ohne dass»	-	-	+
претерітальний кон'юнктив непрямої мови	-	-	-

Уважаємо, що особливістю складнопідрядних речень наслідку є те, що в центрі уваги є передусім можливість, а вже потім потенційність. Оскільки український умовний спосіб теж передає, перш за все, потенційність, ці речення могли би бути перекладені за допомогою умовного способу лише обмежено. Зазначимо, що речення зі сполучником «als dass» мають свою особливість. На українську мову вони будуть перекладатися за допомогою інфінітивного звороту. Слід зазначити, що навіть в німецькій мові дійсно є варіант з інфінітивним зворотом «um ... zu...». Порівняймо такі речення:

Приклад 1. *Es war zu spät, als dass er das Zimmer aufräumen könnte.*

Приклад 2. *Es war zu spät, um das Zimmer aufzuräumen.*

Що стосується речення зі сполучником «ohne dass», то, взагалі, воно перекладається за допомогою дієприслівникового звороту.

З огляду на все вищеописане пропонуємо такий переклад попередніх прикладів:

Приклад 1. Варіант 1. *У нього так багато сил, що він міг би прибрати в кімнаті.*

Варіант 2. *У нього так багато сил, що він може прибрати в кімнаті.*

Приклад 2. *Було занадто пізно, щоб прибирати в кімнаті.*

Приклад 3. *Він пішов гуляти, не прибравши кімнату.*

5. Претерітальний кон'юнктив уживається замість першого кон'юнктиву у непрямій мові, коли форми дійсного та умовного способів збігаються [3, с. 114]. Розглянемо такий приклад: *Sie sagt, Anna und Peter hätten das Zimmer aufgeräumt.* Перекладаються подібні речення за допомогою додаткових складнопідрядних речень без використання умовного способу. Попередній приклад ми пропонуємо перекласти так: *«Вона каже, що Ганна та Петро прибрали в кімнаті».*

Можливості перекладу претерітального кон'юнктиву у складнопідрядних реченнях за допомогою умовного способу представимо в таблиці 3.

Висновки. Під час вивчення найбільш типових випадків уживання другого кон'юнктиву у німецькій мові ми виявили, що претерітальний кон'юнктив трапляється як у простих реченнях, так і в складнопідрядних реченнях. Якщо прийменники часу відсутні, то часове значення можна визначити тільки з контексту. У деяких випадках це може призвести до певних труднощів під час перекладу, тому що контекст не завжди буває однозначним, що призводить до того, що перекладач змушений трактувати текст на свій розсуд. Відсутність певних граматичних відповідників в іншій мові може бути компенсована завдяки лексичним засобам.

Література:

1. Огуй О.Д. Актуальні проблеми німецько-українського перекладу. Чернівці : Рута, 2004. 256 с.
2. Handbuch Translation / herausgegeben von Mary Snell-Hornby, Hans Höning, Paul Kußmaul, Peter Schmitt. Zweite, verbesserte Auflage. Tübingen : Stauffenburg Verlag, 2006. 434 s.
3. Schneiders Hans-Wolfgang. Allgemeine Übersetzungstheorie. Verstehen und Wiedergeben / Hans-Wolfgang Schneiders. Bonn : Romanischer Verlag, 2007. 247 s.

Peresada I., Cherniaeva I. Features of translation of lexical and grammatical meanings of the German preterital conjunctive into Ukrainian

Summary. The difficulties that arise when translating a text from one language to another are due, among other things, to the mismatch of lexical and grammatical structures of different

languages. The translator is in the process of constantly searching for the most appropriate translation equivalents. Synonyms of different languages are not identical in their shades of meaning. Sometimes it becomes almost impossible to find hundred-percent equivalents. That is why every translator's main task is to find the most suitable synonym in another language, which covers most of the meanings of the original language. The connotations of lexical meanings are complicated by the necessity to use a corresponding grammatical category.

Synonymous forms can be divided into lexical and grammatical ones. It may happen that in one language or another there is no equivalent at all. In such cases, translators are forced to convey concepts or even invent new words. Such a neologism, by the way, is the phrase in the title of this article, namely the preterital conjunctive. There is only one conditional mood in the Ukrainian language and in the German language it is actualized with the help of the preterite or second conjunctive and by present or first conjunctive.

The article deals with the possibilities of translating the preterital German conjunctive into Ukrainian. For this purpose, the most common cases of the second conjunctive usage in the German language were considered. The preterital conjunctive is found both in simple sentences and in complex sentences. If there are not any adverbs of time, then the time value can only be determined from the context. In some cases, this can lead to some translation difficulties as the context is not always monosemantic. In this case the translator has to interpret the text on his own. The absence of some grammatical equivalents in another language can be compensated by lexical means.

Key words: preterital conjunctive, lexical and grammatical structures, translation.